

LEA JENSTERLE

Koptski jezik

Koptski jezik predstavlja zadnjo fazo pisanega staroegiptovskega jezika, ki se je uporabljal predvsem v prvih stoletjih po Kristusu, v okviru dejavnosti Cerkve, sčasoma pa zaradi kulturno-političnih premikov izgubil svoj pomen in skoraj povsem izginil iz uporabe.

Da bi lahko orisali koptski jezik, se moramo najprej ozreti k njegovim egiptovskim koreninam. Staroegiptovski jezik se je razvijal v več stopnjah in se je prvič začel zapisovati že več kot 3000 let pred Kristusom. Najbolj znana oblika zapisa starih egiptovskih tekstov je hieroglifska pisava,¹ ki se je do danes ohranila na piramidah, grobnicah, kipih, obeliskih, papirusih, krstah in na mnogih drugih objektih. Prvič so jo začeli uporabljati okoli 3200 pr. Kr. Ohranjena besedila so različne narave, eden prvih zapisov naj bi bil koledar, sicer pa tekste lahko klasificiramo kot pogrebne, politične, vojaške, etične, zgodovinske ipd. Hieroglifsko pisavo so začeli preučevati že sredi 17. stoletja, vendar je bil pomembnejši napredek v raziskovanju dosežen šele v 19. stoletju. K temu je veliko pripomogla najdba kamna iz Rosette, ki ga je leta 1799 odkrila Napoleonova vojska, saj je na njem vzporedno s hieroglifskim besedilom vklesan tudi njegov prevod.²

Hieroglifska pisava predstavlja kompleksen sistem fonetičnih, simboličnih in figurativnih znakov. Isti znak se v hieroglifski pisavi glede na kontekst lahko razume različno: kot fonogram (fonetično branje), kot logogram (znak ali beseda, ki predstavlja določeno stvar) ali kot ideogram (grafični simbol, ki pomeni določeno idejo ali stvar).³ Hieroglifi so vsebovali tudi determinative, neme znake, ki so podali interpretacijo splošnih besedil ali slik, ter nekaj drugih posebnih znakov, ki so označevali način razumevanja besedila. Egiptovski jezik, ki so ga imeli za svetega, se je z nekaj spremembami v vsaki dobi obdržal okoli 4000 let. V tem času je ostalo nespremenjeno število znakov in zlogov.

Vzporedno s hieroglifi se je v protodinastičnem obdobju Egipta uveljavila tudi drugačna oblika pisave, t. i. hieratska pisava.⁴ Hieratska pisava ne predstavlja derivata hieroglifske pisave, ampak oba načina zapisovanja predstavljata različici vzporednega in povezanega razvoja dveh pisav. Hieratska pisava je

bila za razliko od večinoma vklesanih hieroglifov pisana na papirus s trstičnim čopičem in je omogočala hitrejšo pisanje. Uporabljala se je za administrativne namene, religiozna in magična besedila, liste, znanstvene knjige ipd. Za razliko od hieroglifov je bila bolj "praktične" narave.

Okoli 8. stoletja pr. Kr. se je hieratska pisava razvila v bolj kurzivno pisavo, za tem pa se je pojavila nova poenostavljena oblika kurzivne pisave, imenovana demotska pisava.⁵ Demotska pisava se je uporabljala med koncem 8. st. pr Kr. in 5. st. po Kr., ohranilo pa se je mnogo zapisov različne narave: pravni in administrativni dokumenti, modrostna besedila, pogrebni in magični teksti ipd.

V tretjem stoletju pred Kr., ko je Aleksander Veliki zavzel Egipt, se je v Egiptu začelo novo obdobje, usmerjeno k helenistični kulturi, in egiptovski jezik je počasi prišel pod vpliv grščine. Prvi poskusi, da bi ga zapisali z grškimi črkami (in več dodatnimi znaki, vzeti iz demotske pisave)⁶, se pojavijo sredi 2. st. pr. Kr.. Gre za spise poganske narave, horoskope, magična besedila ipd. Ta besedila predstavljajo protokoptščino ali staro koptščino, tj. govorjeni egiptovski jezik, zapisan

z grško pisavo. S tem, da so magična besedila zapisali v grški pisavi, so se poganski duhovniki zavarovali pred tem, da bi bila besedila lahko narobe izgovorjena. Magični amuleti so v tistem času predstavljali namreč pomembno trgovsko blago, ki se je moralo prilagoditi novim razmeram in vedno večji prevladi novega, grškega jezika. Prva oblika koptščine pred pojavom krščanstva se je zaradi potrebe oblikovala tako že v poganskih skupinah, v času pred Kristusom, vendar pa polnega razcveta ni doživela vse do pojava krščanstva.

S prihodom krščanstva in misijonarjev v Egipt se je pojavila močna potreba po odpravi jezikovnih preprek. Da bi zagotovili neokrnjeno podajanje Božje besede, je bilo potrebno svete spise prevesti v egiptovski jezik, vendar za potrebe grško govorečih misijonarjev v pisavi, ki so jo le-ti dobro poznali. Tako se je razvila koptščina, zapisana z grškimi črkami, ki jim je bilo dodanih šest dodatnih znakov, vzeti iz demotske pisave.

Gledano z vidika jezikoslovja jezikovno jedro koptščine tako predstavlja egiptovski jezik, predvsem faza demotskega jezika. Zaradi prevodov in vpliva grščine več koptskih besed izvira iz grškega besednega

Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ
alpha	vita	gamma	delta	epsilon	zita	ita	tita	iota	kappa
α	υ	ϣ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ
Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ
laula	mi	ni	xi	omnicron	pi	ro	sima	tau	ypsilon
λ	μ	ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ
Φ	Χ	Ψ	Ω	Ϟ	Ϡ	ϡ	Ϣ	ϣ	Ϥ
phi	khi	psi	omega	sei	fai	hori	djandja	chima	ti
φ	χ	ψ	ω	ϥ	Ϧ	ϧ	Ϩ	ϩ	ϫ

zaklada, medtem ko koptska sintaksa ne kaže dosti grških značilnosti.

V različnih regijah vzdolž reke Nil se je razvilo več koptskih dialektov, ki jim lahko sledimo od najzgodnejšega obdobja pojava jezika do njegovega razcveta. Najpomembnejša sta boharsko in sahidsko narečje, poleg njiju pa so se razvila tudi mnoga druga narečja in podnarečja.

Glavno narečje v predislamskem obdobju je bilo sahidsko narečje, narečje "zgornjega" Egipta na jugu države. Od vseh narečij ima največ podobnosti z drugimi in zelo malo posebnosti. Zapisovati so ga začeli okoli leta 300, prvi ohranjeni dokumenti standardizirane koptščine pa so prevodi bibličnih rokopisov. Sahidščina je bila zelo vpliven jezik tako egiptovskega monasticizma, kakor tudi krščanskih ortodoksnih struktur, v 11. stoletju pa jo je kot standardno pisno narečje zamenjalo boharsko narečje.

Boharsko narečje je narečje "spodnjega" Egipta – na severu države. Od enajstega stoletja dalje je boharsko narečje edino preživelo koptsko narečje. Od prvotnega narečja do danes so opazne manjše spremembe, vendar je jezik kot celota ostal nespremenjen.

Poleg omenjenih dveh je obstajalo še več narečij, ki so jih poimenovali različno: akmimsko (imenovano po mestu Akhmim), subakmimsko, včasih imenovano tudi likopolitansko, fajumsko, memfično ...

Uporaba koptščine se je razmahnila od drugega stoletja dalje in je v četrtem stoletju, v obdobju intenzivne monastične aktivnosti, doživela literarni razcvet, ko se je stilsko in literarno izpilila. Med četrtnim in petim stoletjem po Kr. je bila celotna Biblija prevedena tako v sahidsko kot boharsko narečje, posamezni deli pa tudi v druga narečja.

Literarna dediščina se je nadaljevala do srede sedmega stoletja, ko je zaradi političnih sprememb koptščina počasi začenjala

izgubljati svoj pomen. Po arabski osvojitvi Egipta leta 642 je nastopilo obdobje arabskega vpliva in islamizacije in koptski jezik je počasi začela zamenjevati arabščina. Od 12. stoletja dalje je arabščina zamenjala koptski jezik tudi v liturgičnih knjigah in se začela uporabljati pri cerkvenih obredih.

Kot pogovorni vsakodnevni jezik je koptščina izginila približno na prelomu tisočletja, okoli leta 1000, v pisavi pa se je ohranila še mnogo dlje – do 19. stoletja. Koptščina je na koncu pomenila samo še religiozni ostanek, ki so ga gojili – in ga gojijo še danes – predstavniki krščanske manjšine v Egiptu. Ker ima močan tradicionalni pomen za Cerkev, pa še ni povsem izginila. Pojavljali so se – in se še pojavljajo – raznovrstni poskusi za njeno oživitve.

VIRI IN LITERATURA:

Layton, Bentley. 2004. *A Coptic Grammar: With Chrestomaty and Glossary. Sahidic Dialect*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Takla, Hany N. 1998. *The History of the Coptic Language*. Pridobljeno iz: <http://www.coptic.org/language/stshenouda1.htm>, 1. 4. 2014.

Boulos Ayad Ayad. 2001. *The Origin of the Coptic Language*. Pridobljeno iz: <http://www.coptic.org/language/boulosayad.htm>, 1. 4. 2014.

Egyptian hieroglyphs. Pridobljeno iz: http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_hieroglyphs, 1. 4. 2014.

1. Beseda hieroglif izhaja iz grškega pridevnika "*hieroglyphikos*", sestavljenega iz besede "*hieros*", ki pomeni "svet", in besede "*glúfein*", ki pomeni "vrezati", "rezbariti".
2. Na kamnu je zapisana hieroglifska in demotska verzija istega teksta, skupaj z grškim prevodom.
3. Razlika med logogramom in ideogramom (poimenovanji sta večkrat uporabljeni sinonimno) je bolj teoretske narave: ideogram predstavlja določeno idejo direktno, logogram pa idejo zapiše z besedo.
4. Ime hieratska pisava izhaja iz grške besede "*hieratikos*", kar pomeni svet ali duhovniški. To ime je pisava dobila v grško-rimskem obdobju, ko je predstavljala pisavo, ki so jo običajno uporabljali duhovniki.
5. Ime demotska pisava izhaja iz grške sebede "*demotikos*", kar pomeni "splošen".
6. Le-ti so označevali glasove, ki jih v grški abecedi ni bilo.